

Войтюк Л. М.,
*аспірантка Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

BASIC PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL SECURITY OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE

Статтю присвячено науковому дослідженню соціальної безпеки праці державних службовців як працівників з особливим правовим статусом. Доведено актуальність, новизну наукового дослідження та досягнуто його соціальної значущості. Наведено законодавче закріплення соціальної безпеки праці в розрізі понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». Розглянуто теоретико-методологічні основи формування та забезпечення соціальної безпеки праці. Соціальну безпеку праці подано як важливий фактор удосконалення правового статусу державних службовців. Розглянуто стан захищеності від певних загроз і небезпек щодо соціальних прав. Проаналізовано право на достойний рівень соціальної безпеки праці. Розглянуто формування поняття «соціальна безпека» та наведено наукові погляди, які допомагають визначити дефініцію поняття «соціальна безпека праці державних службовців». Наведено системний науковий підхід до аналізу соціальної безпеки праці. Розглянуто роль держави як основного суб'єкта гарантування соціальної безпеки праці державних службовців. Соціальні гарантії визначено як основний важіль соціальної безпеки праці. Наведено закріплення норм соціальної безпеки праці в нормативно-правових актах загального або локального рівнів. Розглянуто елементи соціальної безпеки: соціальний захист та соціальне забезпечення. Проаналізовано погляди на поняття «соціальне забезпечення», «соціальний захист». Роз'яснено різницю в таких категоріях понять. Доведено необхідність гарантування та підтримання достойного рівня безпеки праці особливої категорії працівників. Запропоновано способи підвищення рівня її забезпечення та шляхи їх реалізації. Виявлено необхідність подальшого наукового дослідження та удосконалення нормативно-правового закріплення соціальної безпеки праці державних службовців, що максимально гарантуватиме захист державних службовців у соціальному просторі під час здійснення службових обов'язків та виконання завдань.

Ключові слова: *державні службовці, особливий статус, соціальна безпека праці, соціальне забезпечення, соціальний захист, правове регулювання, нормативно-правові засади, система соціальної безпеки, гарантії соціального захисту, шляхи забезпечення.*

The article is devoted to the scientific study of social security of civil servants as employees with special legal status. The relevance, novelty of scientific research and its social significance are proved. The legislative consolidation of social security of work, in the context of the concepts of «social security» and «social protection» is given. Theoretical and methodological bases of formation and maintenance of social safety of work are considered. Social security of work is presented as an important factor in improving the legal status of civil servants. The state of protection from certain threats and dangers in relation to social rights is considered. The right to a decent level of social security of labor is analyzed. The formation of the concept of «social security» is considered and scientific views are given, which help to define the definition of the concept of «social security of civil servants». A systematic scientific approach to the analysis of social safety at work is presented. The role of the state as the main subject of guaranteeing social security of civil servants is considered. Social guarantees are defined as the main lever of social security at work. Consolidation of norms of social safety of work in normative-legal acts of the general or local levels is resulted. Elements of social security are considered: social protection and social security. Views on the concept of «social security», «social protection» are analyzed. The difference between these categories of concepts is explained. The need to guarantee and maintain a decent level of occupational safety of a special category of workers has been proved. Ways to increase the level of its provision and ways of their implementation are offered. The need for further research and improvement of the legal framework for social security of civil servants, which will maximize the protection of civil servants in the social space in the performance of official duties and tasks.

Key words: *civil servants, special status, social security, social security, social protection, legal regulation, legal framework, social security system, guarantees of social protection, ways of providing.*

Постановка проблеми та її актуальність. Серед факторів удосконалення правового статусу державних службовців одне з перших місць посідає рівень їхньої соціальної безпеки. Адже від нього безпосередньо залежать результати праці та довіра до влади. Тому розгляд питання є актуальним у час стрімкого удосконалення діяльності державного апарату.

Необхідність досліджень соціальної безпеки праці державних службовців нині зумовлена насамперед їх особливим правовим статусом в Україні, особливим спрямуванням праці, яка є рушійною силою вирішення низки питань державного рівня та впливає на розвиток держави загалом. Тема є важливою та потребує комплексного дослідження в Україні з метою розроблення превентивних заходів для недопущення загроз, які можуть дестабілізувати соціальне життя державних службовців, що негативно вплине на їх мотивацію праці та на ефективність діяльності державних установ. Недостатність наукових напрацювань із проблем забезпечення соціальної безпеки праці в аспекті таких важливих її складників, як соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальні гарантії, знижує ефективність та якість державного управління. Такі дослідження міститимуть елементи наукової новизни та будуть важливими для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про недостатню кількість джерел вивчення соціальної безпеки праці та необхідність глибшого розгляду питання для посилення правового регулювання праці такої категорії працівників. Проте сутність поняття «соціальна безпека» в розрізі поглядів відомих учених є одним із найбільш проблемних та дискусійних питань, що залишається мало вивченим. Такі науковці-правники, як М.І. Ануфрієв, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, Л.І. Лазор, К.Ю. Мельник, І.М. Сирота, Г.І. Чанишева, О.Г. Чутчева, В.Ш. Шайхатдинов, займалися розглядом соціальної безпеки як елемента національної безпеки. Юристи-трудовики, такі як М.І. Іншин, Л.П. Амелічева, С.В. Вишновецька, Р.І. Коваленко, В.Л. Костюк, О.Є. Костюченко, Г.В. Кузьменко, Л.Ю. Малюга, М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, О.С. Погорелова, Л.М. Сіньова, І.С. Сахарук, О.В. Тищенко, О.А. Шурин, В.І. Щербина, вивчали окремі аспекти соціальної безпеки в розрізі трудового права. Та все

ж внаслідок недостатньої вивченості питання щодо праці державних службовців залишається відкритим визначення соціальної безпеки праці як трудової категорії та її правового гарантування шляхом пошуку способів урегулювання на державному рівні.

Метою статті є визначення змісту та особливостей соціальної безпеки праці державних службовців для удосконалення нормативно-правової бази соціально-трудової сфери.

Виклад основного матеріалу. Державні службовці є окремою групою працездатного населення України з особливим правовим статусом, відмінним від усіх інших працівників, від праці яких напряму залежить розвиток держави. Це зумовлює необхідність виділення критеріїв, які формують їхній статус у сфері безпеки праці. Беруться до уваги насамперед такі характеристики, як: спеціалізація, етапи професійної кар'єри, професійні загрози. Також варто розглядати права, обов'язки, трудові повноваження, заохочення, обмеження, які визначені чинним законодавством України. Не менш важливими чинниками формування є стан здоров'я, спосіб життя, рівень індивідуального добробуту, життєві ситуації та обставини, загальнокультурний рівень, індивідуальний психофізіологічний рівень тощо. Всі наведені характеристики в сукупності дозволять визначити необхідний рівень соціальної безпеки праці для державних службовців, яка є важливим аспектом покращення системи матеріального мотивування працівників, ефективності праці та покращення функціонування державних органів.

Учений-трудовик К.Ю. Мельник також вказує на важливість такої соціально-правової особливості, як ефективне врегулювання умов праці і відпочинку трудовим законодавством та належним наглядом за його дотриманням, що є важливим та необхідним. Вивчення чинного законодавства із властивими інституційними особливостями, розпорошеністю та прогалинами дасть змогу з'ясувати місце і роль соціальної безпеки державних службовців у розрізі трудового права [1, с. 23].

Найперше слід проаналізувати сутність соціальної безпеки. Формування такого поняття бере свій початок із 1995 року, коли основною метою Копенгагенської декларації про соціальний роз-

виток закріплено досягнення соціальної визначеності кожної людини та соціального розвитку держави, а основним завданням документу встановлено забезпечення безпеки в соціальній сфері. При цьому соціальний розвиток суспільства засновується на рівності, з чим ми не погоджуємося під час розгляду нашого питання, оскільки працю державних службовців виділяємо як пріоритетну та особливу, від якої залежить функціонування держави загалом. Та приймаємо, що необхідний соціальний рівень досягається шляхом соціалізації людини, аналізу необхідних соціальних потреб та покращення соціальної інфраструктури (охорона здоров'я, спосіб життя, виховання, освіта, культура, торгівля) [2].

Як вказують наукові джерела, сутність соціальної безпеки на національному рівні ґрунтується на поєднанні трьох важливих елементів: інтересів, загроз, захисту [3]. А на рівні «роботодавець – працівник», вважаємо, її слід розглядати в контексті складників, таких як трудовий статус робітника, небезпеки, загрози, захист. «Небезпека» є поняттям, протилежним поняттю «безпека», та вказує на можливість виникнення небажаних обставин, які породжені загрозами, що дестабілізує співпрацю державних службовців і суспільства та погіршить функціонування державних органів загалом. М.І. Панов вказує, що безпека забезпечує відсутність небезпеки від загрожуючих чинників, явищ та процесів та є найвищою цінністю в житті людей. При цьому значну увагу концентрує на соціологічному підході, де безпеку розглядає як соціально-правове явище, яке забезпечує захист інтересів усього суспільства, усіх його структурних підрозділів [4, с. 13].

Юристка-трудова Г.В. Кузьменко визначає соціальну безпеку як такий рівень суспільного та правового порядку, коли державою чи недержавними установами забезпечується відсутність появи соціальних ризиків для людини під час здійснення трудової діяльності, реалізації права на соціальне забезпечення й захист, а також на культурний і духовний розвиток [5, с. 27].

Також є й інші думки, наприклад Б.І. Сташків під соціальною безпекою розуміє стан захищеності соціальних прав людини шляхом застосування правових, економічних та політичних засобів. Це забезпечить стабільність і реальне використання таких прав та гідний

рівень життя членів суспільства [6, с. 34]. Такі науковці, як Е.М. Лібанова та С.І. Пирожков, зазначають, що соціальна безпека є результатом ефективної соціальної політики [7]. Доцільно навести погляд О.Б. Білоруса, який визначає соціальну безпеку як надійну захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримку ефективного стимулювання діяльності людей, систем їх життєзабезпечення та соціалізації, невмирущих цінностей та моральності [9].

Та все ж різноманітність поглядів на це явище свідчить про відсутність єдності його розуміння. Але саме соціальна безпека праці впливає на рівень життя та є основою для здійснення ефективної і результативної трудової діяльності. Як зазначає П.І. Шевчук, «соціальна безпека людини – це певний стан життєдіяльності, забезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог» [10, с. 108]. З наведеної дефініції поняття можна виокремити певні етапи досягнення безпеки праці, а саме: 1) виявлення певних життєвих обставин, за яких необхідний той чи інший вид соціального забезпечення; 2) проведення заходів підсилення та зміцнення людей у потрібних ситуаціях задля недопущення загроз; 3) досягнення високого рівня безпеки людей задля формування міцного генофонду держави та наявності високоефективних трудових ресурсів.

Простежуємо, що більшість учених розглядають соціальну безпеку як стан захищеності від певних загроз і небезпек щодо соціальних прав, та вважаємо це доречним. Так, у великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що безпека – це стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує; відсутність небезпеки, збереженість, надійність [11, с. 43].

Слід згадати про спробу узагальнити різні підходи щодо поглядів на розуміння поняття «соціальна безпека» Науковим Центром перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики та НАН України, який дав таке визначення: «це стан

суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, за якого забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства загалом, при цьому гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людини і суспільства загалом та гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей».

Таке трактування, на наш погляд, можливо місцями застосувати до визначення дефініції поняття «соціальна безпека праці державних службовців», оскільки в ньому згадується термін «сфери виробництва», що дає розуміння існування трудових відносин, а наявність соціальних благ дає розуміння місця соціального забезпечення. Та це узагальнення є не зовсім влучним, оскільки при різному правовому статусі працівники мають різні види загроз, які потребують різних способів запобігання.

Беручи до уваги чинне законодавство України, можна спостерігати у нормативних актах відсутність визначення соціальної безпеки, що дає нерозуміння, чи вона є самостійним видом національної безпеки, чи складовою частиною, наприклад, економічної безпеки, чи втілена в різних видах національної безпеки. Лише наявні закріплені норми та стандарти соціальної безпеки, які втілені у нормативно-правовому документі ДСТУ ISO 22320:2017 «Соціальна безпека. Управління у надзвичайних ситуаціях. Вимоги щодо реагування» (ISO 22320:2011, IDT) [12], дають розуміння щодо регулювання національного рівня соціальної безпеки. А в розрізі трудових відносин недостатньо розроблені концептуальні положення соціальної безпеки, щоби спробувати гарантувати соціальну безпеку праці.

Проте законодавство України показує невизначеність у застосуванні понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Наприклад, ст. 34 Закону України «Про дипломатичну службу» розкриває соціальне та медичне забезпечення [13]. Закон України «Про прокуратуру» вживає як «забезпечення», так і «захист» (ст. 49 «Матеріальне і соціальне забезпечення праців-

ників прокуратури», ст. 50 «Заходи правового і соціального захисту працівників органів прокуратури» [14]. Закон України «Про державне бюро розслідувань» у ст. 18 визначає «Правовий захист працівників Державного бюро розслідувань» [15]. Отже, спостерігаємо, що на законодавчому рівні і дотепер існує невизначеність у застосуванні понять для забезпечення людських цінностей.

Основний закон не містить поняття «соціальна безпека праці», та ст. 46 говорить про соціальний захист, який держава гарантує для громадян у частині «забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених Основним Законом». Також йдеться про пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, які повинні забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. Ч. 2 ст. 47 Конституції України передбачає, що громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступною для них платою відповідно до закону [16]. Яскравим прикладом цього є думка Г.О. Яковлевої, яка тлумачить соціальний захист як конституційне право людини, що закріплене в Конституції України та міжнародних правових документах, на отримання від держави того чи іншого виду безповоротної матеріальної допомоги, що спрямована на забезпечення гідного рівня життя особи, яка в тих чи інших життєвих ситуаціях потребує такої допомоги [17].

Отже, можна вважати, що соціальне забезпечення входить до системи соціального захисту та спрямоване на накопичення та розподіл коштів соціального захисту, виділених для виплат по соціальному страхуванню чи будь-якої соціальної допомоги. А вже соціальний захист передбачає комплекс законодавчих заходів, спрямованих на утворення безпечного середовища працівника, що в комплексі породжує соціальну безпеку праці.

Під час формування поняття «соціальне забезпечення» як трудової категорії заслуговує на увагу погляд французького економіста Ги Ларок, який розкрив поняття «соціальне забезпечення» як рівень життя трудящих мас, і у всіх

випадках забезпечення мінімального рівня життя за допомогою перерозподілу доходів, засноване на принципі солідарності, гарантує рівень такого життя [18, с. 3].

Серед вітчизняних дослідників немає повної одностайності у розкритті поняття. Наприклад, Ж.А. Горбачова та Е.Е. Мачульська визначають соціальне забезпечення як сукупність суспільних відносин із розподілу коштів частини державного бюджету та позабюджетних фондів соціального страхування з метою задоволення потреб фізичних осіб при настанні випадків втрати заробітку чи трудового доходу, понесення витрат на утримання та виховання дітей, підтримки інших членів сім'ї, які потребують догляду, за відсутності коштів в обсязі прожиткового мінімуму з об'єктивних соціально значущих причин, а також із забезпечення соціального обслуговування та надання необхідної медичної допомоги [19, с. 5]. У№ свою чергу М.О. Буянова розкриває соціальне забезпечення як форму вираження соціальної політики держави, спрямовану на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету та спеціальних позабюджетних державних фондів у разі настання випадків, визнаних державою на даному етапі свого розвитку як соціально значущих, з метою вирівнювання соціального положення таких громадян у порівнянні з іншими членами суспільства [20, с. 10].

Ми вважаємо, що під соціальним забезпеченням праці слід розуміти наявність необхідних благ, а під соціальним захистом – наявність способів надання таких благ, спрямованих на гарантування гідного рівня життя працівників, зважаючи на виникнення соціально важливих життєвих ситуацій та обставин (вагітність, старість, інвалідність, хвороба тощо). Такі категорії є незамінними складовими частинами соціальної безпеки праці.

Основним суб'єктом підтримання соціальної безпеки праці державних службовців є держава, яка має соціальну функцію, розгляд якої буде логічним та важливим під час визначення соціальної безпеки праці державних службовців, оскільки є однією з найважливіших, яка гарантує рівень соціальної безпеки праці та відображається у захисті прав працівників. На думку В.К. Бабаєва, головним призначенням такої функції є забезпечення суспільного

добробуту в частині гідного життя та розвитку кожної людини, створення рівних можливостей для громадян у гарантуванні цього добробуту [21, с. 78]. Соціальна функція держави реалізується шляхом створення відповідних органів та фондів, які розподіляють кошти для забезпечення безпеки праці державних службовців, як і будь-яких працівників, на охорону здоров'я, освіти, пенсії, різні види соціальних допомог тощо. Держава свої зобов'язання із забезпечення рівня соціальної безпеки працівників втілює через соціальні гарантії щодо підтримки людей на рівні життєдіяльності, який є достатнім із погляду суспільства. Формування загально визнаних соціальних стандартів рівня і якості життя з урахуванням соціальних гарантій, а також приведення економіко-правових основ у відповідність з інтересами соціальної стабільності цілком справедливо визначати необхідними умовами досягнення соціальної безпеки.

Проаналізувавши вищевикладене, на нашу думку, соціальну безпеку праці державних службовців можна розглядати як стан підтримання особливого статусу життєдіяльності працівників, який забезпечив би недопущення загроз гідного існування, мотивування до праці та ефективності виконання службових обов'язків, шляхом реалізації права на соціальне забезпечення та соціальний захист. Таким чином, гарантії правового регулювання соціальної безпеки праці державних службовців в Україні будуть передбачені нормами законодавства із зобов'язання держави надавати працівникам можливості використання своїх переваг порівняно з іншими категоріями працівників, за виконання яких вона несе відповідальність, шляхом забезпечення особливого рівня соціальних благ.

Саме соціальні гарантії є основним важелем досягнення соціальної безпеки праці державних службовців, які встановлені в законодавстві як основні положення, що характеризують соціально-правовий статус державних службовців. В.П. Горин зазначав, що соціальні гарантії є невід'ємними детермінантами демократичної правової та соціальної держави, що становить об'єктивну складову частину системи забезпечення суспільного добробуту [22, с. 13]. З позиції трудового права таке твердження можна розглядати як наявність високих соціальних

гарантій, які затримують на посадах кращих фахівців та стимулюють до більш результативної праці. Коли саме висококваліфіковані, віддані роботі кадри державної служби визначають суспільні погляди і настрої в державі та показують результат державного управління.

Реформування соціальної сфери, яке відбувається останнім часом в Україні, впливає на часткове підвищення рівня державних соціальних гарантій для працівників у числі окремих верств населення. Та щодо покращення соціальних безпечових норм для праці державних службовців стрімкого прориву не спостерігаємо. Заробітні плати лишаються низькими, проблема безкоштовного житла та медицини не вирішується, а вирішення цих питань зумовило б більш якісне визначення основних соціальних стандартів для такої категорії працівників. Та слід розуміти, що поступове якісне урегулювання державних соціальних гарантій стимулюватиме подальше підвищення рівня соціальної безпеки праці та забезпечить гідний рівень життя в державі. У джерелах більшості правової літератури гідний рівень життя розглядається через призму розміру заробітних плат та соціальних виплат.

Соціальна безпека праці державних службовців є стрижнем усіх видів безпеки і показує стан правового регулювання соціальних благ у суспільстві. визначає зміст соціальних прав таких працівників з огляду на граничну захищеність благ, які охороняються нормами права.

Висновки. За органами походження державних службовців, характером праці та специфікою завдань можна стверджувати, що такі працівники потребують вищого рівня соціальної безпеки праці, ніж він є нині. Відповідні подальші дослідження проблеми та удосконалення законодавства є важливими, оскільки

від рівня соціальної безпеки праці залежить не лише благополуччя кожного окремого працівника, а й ефективність здійснення державного управління в Україні загалом. Для регулювання соціальної безпеки праці державних службовців у державних органах пропонуємо:

– переглянути нормативно-правове забезпечення цієї категорії працівників, оскільки правове регулювання соціальної безпеки праці є розпорошеним, нечітким та навіть із випадками недоказовості;

– провести соціальну реформу, яка виділила б необхідні соціальні блага, необхідний їх розмір та можливість 100%-го отримання, що стало б однією з актуальних гарантій забезпечення соціальної безпеки праці державних службовців при займанні державної посади, при переході на іншу державну посаду, при виході на пенсію, при ліквідації або ж реорганізації органу державної влади тощо;

– розробити проект Закону «Про безпеку праці державних службовців в Україні» з розділом «Соціальна безпека праці», який би максимально гарантував реалізацію права на соціальне забезпечення;

– розробити методологічний апарат забезпечення функціонування системи забезпечення соціальної безпеки державних службовців;

– проводити подальші дослідження із питань, які раніше не були предметом наукового пошуку, але є актуальними для покращення правового забезпечення соціальної безпеки праці державних службовців.

Вважаємо, що в подальшому саме застосування запропонованих нами способів покращення соціальної сфери значно забезпечить відчуття соціальної безпеки праці державних службовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник К.Ю. Трудове законодавство та належний нагляд і контроль за його дотриманням як чинник забезпечення соціальної безпеки в Україні. Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів: тези допов. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. За ред. проф. М.І. Іншина. Київ, 2017. С. 22–25.
2. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток: Міжнародний документ ООН від 01.01.1995. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_505/page.
3. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / за ред. Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус. Ірпінь : Преса України, 2000. 304 с.
4. Панов М.І., Тихий В.П. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). Вісник Академії правових наук України, 2000. № 3. С. 10–16.
5. Розвиток трудового потенціалу як складова соціальної безпеки України : монографія С.В. Вишновецька, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, І.С. Сахарук та ін. за ред. М.І. Іншина, І.С. Сахарук. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 544 с.
6. Сташків Б.І. Соціальна безпека як інститут права соціального захисту населення. Актуальні проблеми держави і права, 2007. Вип. 30. С. 32–36.

7. Лібанова Е.М., Палій О.М. Ринок праці та соціальний захист : навч. посіб. із соц. політики. Київ : Основи, 2004. 491 с.
8. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. Стратегічна панорама, 2003. № 1. С. 25–32.
9. Глобалізація та безпека розвитку : монографія О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко. За ред. О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. Київ : Вид-во КНЕУ, 2001. 733 с.
10. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів, Світ, 2003. 400 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ, Ірпінь, Перун, 2005. 1728 с.
12. ДСТУ ISO 22320:2017 Соціальна безпека. Управління у надзвичайних ситуаціях. Вимоги щодо реагування (ISO 22320:2011, IDT), затверджений наказом від 31.05.2017 № 134 Про прийняття національних нормативних документів, гармонізованих з міжнародними нормативними документами.
13. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018р. № 2449-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 26, ст. 219.
14. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 2–3. Ст. 12.
15. Про державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015р. № 794-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. № 6. ст. 55.
16. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Яковлева Г.О. Проблеми правового регулювання та шляхи вдосконалення правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення : монографія. Харків : Право, 2018. 336 с.
18. Laroque G. Social Security and Social Development // Bulletin of ISSA. 1966. Vol. XIX. № 3–4.
19. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения : учебное пособие для вузов. 3-е изд. Москва : Книжный мир, 2000. С. 5–6.
20. Буянова М.О. Понятие социального обеспечения. Право социального обеспечения. Под ред. К. Н. Гусова. Москва, 1999. С. 10.
21. Теория государства и права : учебник под ред. В.К. Бабаева. Москва : Юрист, 2002. 591 с.
22. Горин В.П. Концептуалізація соціальних гарантій в теорії державних фінансів. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 4. С. 13.